

فصلنامه مطالعات سیاسی
سال دوازدهم، شماره ۴۸، تابستان ۱۳۹۹
صفحات: ۱۸۴-۱۶۱
تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۱/۱۰؛ تاریخ پذیرش نهایی: ۱۳۹۹/۳/۲۹
مقاله: پژوهشی

تبیین جامعه شناختی تاثیر نهاد دین بر مشارکت سیاسی؛ مورد مطالعه: مردم استان گلستان

سید هادی مصطفوی* / محمد حسین پوریانی** / علیرضا محسنی*** / حسین اژدری زاده****

چکیده

موضوع این پژوهش تبیین جامعه شناختی تاثیر دینداری بر مشارکت سیاسی است. جامعه ی ایرانی در طول زمان، تحولات اجتماعی بسیاری را تجربه کرده و در حال گذار از جامعه سنتی به مدرن است. بدیهی است، شناخت از کمیت و کیفیت مشارکت سیاسی، بیش از پیش ضرورت پیدا می کند. به طوری که وضعیت سیاسی در یک کشور و در یک تقسیم بندی کوچکتر (شهر) می تواند آگاهی و رفتار سیاسی مردم یک جامعه را نسبت به مسائل سیاسی و اجتماعی مشخص کند. هدف از این مقاله شناخت مشارکت سیاسی و تبیین جامعه شناختی تاثیر دینداری بر آن می باشد. روش تحقیق در این مطالعه پیمایشی و ابزار سنجش، پرسشنامه می باشد. جامعه آماری شامل زنان و مردان ۱۸ تا ۶۵ سال استان گلستان بوده است. حجم نمونه ۴۰۰ نفر از مردم این استان و با روش نمونه گیری تصادفی طبقه ای متناسب با حجم، مورد مطالعه قرار گرفته اند. نتایج تحقیق نشان می دهد که بین متغیرهای مستقل شامل: آگاهی دینی، مطالعات دینی، انجام واجبات، پایبندی به مسائل دین و شرکت در مراسمات دینی با متغیر وابسته یعنی مشارکت سیاسی رابطه وجود دارد.

کلیدواژه‌ها

تقابل دینداری؛ مشارکت سیاسی؛ پایبندی های دینی؛ واجبات دینی؛ مراسمات دینی.

* دانشجوی دکتری جامعه شناسی، واحد نراق، دانشگاه آزاد اسلامی، نراق، ایران. sh6mostafavi@gmail.com

** استادیار گروه جامعه شناسی، واحد نراق، دانشگاه آزاد اسلامی، نراق، ایران (نویسنده مسؤول).

mhpouryani@yahoo.com

mohsenit@ut.ac.ir

*** استاد گروه جامعه شناسی، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

hajdaryzadeh@rihu.ac.ir

**** استادیار گروه جامعه شناسی، واحد نراق، دانشگاه آزاد اسلامی، نراق، ایران.

مقدمه

می توان عنوان کرد که شاخص دین و همچنین مذهب، عامل بسیار مهمی در مشارکت عمومی هستند. ادیان و مذاهب مشارکت جو، افراد را به مشارکت در امور سیاسی و اجتماعی دعوت می کنند. بزرگ ترین نماد مشارکت سیاسی و روشن ترین نمود دخالت مردم در امور سیاسی، شرکت آنان در انتخابات است. هر چه میزان مشارکت مردم در گزینش زمامداران و یا نمایندگان بیش تر باشد، حکومت از مقبولیت، استحکام اجتماعی و ثبات سیاسی بیشتری برخوردار خواهد بود و دموکراسی و حاکمیت مردم، از طریق حضور و شرکت آنان در میادین انتخابات و تعیین سرنوشت جمعی متبلور می شود. از آن جا که رأی دادن و گزینش کردن مردمی با دو رویکرد مورد تفسیر قرار گرفته و در اثر آن دو نظریه پدید آمده است، پاسخ به سؤال فوق در قالب این دو رویکرد نظری پی گرفته می شود. دینداری از طرفی از الزاماتی است مهم برای موجودیت هر جامعه که برای حل مسائل و آسیب های جامعه ضروری به نظر می رسد، به گونه ای که باعث پیدایش آرامش اجتماعی و فردی و امنیت روانی اجتماعی و فردی می گردد و برای رفتن به سوی موفقیت و بالابردن سطح مشروعیت نظام و توسعه های سیاسی و اقتصادی فرهنگی ضرورت دارد. از طرف دیگر طی بررسی های بعمل آمده روند کاهشی مداوم را در مشارکت سیاسی در سطح ملی و محلی در جامعه ایرانی مشاهده می شود، که لازم است سبب شناسی و یافتن راهکارهای آن مورد اقدام واقع شود.

دینداری از موضوعات قابل توجهی است که اهمیت آن را از کثرت تلاش هایی می توان دریافت که در سال های اخیر برای ساخت و به کارگیری سنجه های دینداری مصروف شده است. این تلاش ها از دل اقتضات و ضرورت های قابل درکی بیرون آمده است که نمی توانست بدون پاسخ باقی بماند. ضرورت این مطالعات به طور عام برخاسته از نفوذ و اعتباری است که هنوز دین برای انسان و اجتماع دارد (شجاعی زند، ۱۳۸۴: ۳۵).

مشارکت سیاسی، یکی از ابعاد مهم مشارکت اجتماعی است و مطالعات انجام شده در کشورها نشان می دهد که این شاخص از گروهی به گروه دیگر متغیر بوده و این تغییرات به صورت آشکاری در بین پایگاه های اقتصادی و اجتماعی و طبقاتی متفاوت و سطوح تحصیلی و همچنین مشاغل و جنسیت ها و قومیت ها و محل های سکونت افراد تفاوت و اختلاف دارد. مشارکت همچنین به رفتار شخصی در سهمیم شدن در یک اقدام جمعی نیز بستگی دارد.

مشارکت در جوامع بشری ریشه در ساخت و روابط گروه‌ها دارد و وابسته به یک فرایندی است که طی آن اطمینان و همبستگی میان مردم ایجاد می‌گردد.

۱. بیان مسأله

مشارکت سیاسی در سه دهه اخیر در ایران روند کاهشی داشته است. این کاهش مشارکت به ویژه مشارکت انتخاباتی در مناطق مرزی و استان‌های چند قومیتی و مذهبی ایران مانند سیستان و بلوچستان، کردستان و گلستان بیشتر بوده است (خوش‌فر، ۱۳۸۷: ۱). دین یکی از مؤلفه‌های اصلی و مهم و موتور محرکه جنبش‌های اجتماعی و سیاسی در جامعه می‌باشد. متغیر مستقل دین در گسترش مشارکت سیاسی و اجتماعی اهمیت زیادی دارد. تأثیر دین در گسترش مشارکت مردمی در طول تاریخ به ویژه در جهان اسلام انکار ناپذیر است. ابن‌خلدون، می‌گوید: «دین در بین نیروها وحدت می‌آفریند، رقابت‌ها را از بین می‌برد و به افراد روحیه ایثار می‌دهد. این روحیه به افزایش مشارکت و ایجاد دولت‌های وسیع می‌انجامد. چنانچه باورهای مذهبی به دلیل تجمل‌پرستی و... به رکود گراید، وحدت اجتماعی متزلزل می‌گردد» (غفاری، ۱۳۸۰، ج ۱: ۶).

مشارکت سیاسی در چارچوب‌های متعارف و قانونی را یکی از سنجه‌های توسعه سیاسی در کشورهای جهان به شمار آورده‌اند (گن‌زیر، ۱۳۶۹، ج ۱: ۲۵۱). فوکویاما مشارکت در ارزش‌ها و هنجارهای غیر رسمی در میان اعضای گروهی که همکاری و تعاون میانشان مجاز است را حاصل وجود اعتماد و صداقت که یکی از ابعاد آن است، می‌داند (نورپور، ۱۳۸۵، ج ۱: ۱۰). به عقیده فقیه سبزواری چرا و چگونه یک آدم اهل سیاست که اتفاقاً اهل دینداریست و اهداف مقدسی را نیز دنبال می‌کند؛ می‌لغزد و حدود الهی را در قول و عمل رعایت نمی‌کند و صادقانه در گفتار و کردار؛ اهداف سیاسی‌اش را به پیش نمی‌برد؟ (فقیه سبزواری، ۱۳۹۱، ج ۱: ۲۵). به گفته ی‌آلن بیرو مشارکت در سلسله‌اموری مستمر و با تحرک، هیأتی پرتحرک متشکل از ارزش‌ها (مدل‌های فرهنگی) دارد (بیرو، ۱۳۷۰، ج ۱: ۹۵). مایکل راش عقیده دارد که شواهد فراوانی وجود دارد که مشارکت سیاسی در تمام سطوح، بر اساس پایگاه اقتصادی، اجتماعی، تحصیلات، شغل، جنسیت، سن، مذهب، قومیت، منطقه و مکان سکونت، شخصیت، محیط سیاسی یا زمینه‌ای که مشارکت در آن اتفاق می‌افتد، متفاوت است (راش، ۱۳۸۰، ج ۱: ۱۳۳). بنابراین، تأیید رابطه بین دو متغیر فوق از جانب فقیه سبزواری و آلن بیرو و مایکل راش

و جانسون، بیانگر آنست که دینداری در حد مطلوب، باعث مشارکت بیشتر در فعالیت های سیاسی و مدنی می شود. ذکر این نکته که دینداری مدت های مدیدی است که توانسته در حوزه های گوناگون علوم اجتماعی جایگاه بسیار مناسب و رفیعی را کسب کند، به نظر می رسد بتواند به عنوان متغیری تبیین کننده در بسیاری از موضوعات مختلف اجتماعی، اقتصادی و سیاسی، به رفتارها و فعالیت های سیاسی مجموعه افراد جامعه، تحرک ببخشد و افراد بی بهره از سیاست را در تصمیم گیری ها و ساماندهی جامعه سهیم کند. با این توضیحات، پرسش آغازین تحقیق این است که: چه رابطه ای بین دینداری و مشارکت سیاسی وجود دارد؟ کدامیک از ابعاد دینداری رابطه عمیق تر و قوی تری با مشارکت سیاسی دارند؟ آیا با کنترل متغیرهای زمینه ای (جنسیت، تحصیلات و طبقه اجتماعی) رابطه ی این دو متغیر تغییر می کند؟

۲. مبانی نظری

۲-۱. مشارکت سیاسی

مشارکت، به معنی به کار گرفتن منابع شخصی به منظور سهیم شدن در یک اقدام جمعی است. مشارکت اجتماعی ریشه در ساخت و روابط گروهی در سطوح محلی و ملی دارد و مبتنی بر یک فرایند است. فرایندی که طی آن اطمینان و همبستگی میان مردم برقرار می شود (محسنی و جازاللهی، ۱۳۸۲، ج ۱: ۱۳-۱۲). فرهنگ انگلیسی آکسفورد مشارکت را به عنوان «عمل یا واقعیت شرکت کردن، بخشی از چیزی را داشتن یا تشکیل دادن» دانسته است. آنتونی گیدنز در بحث مشارکت سیاسی به مردم سالاری مشارکتی اشاره نموده و آن را نظامی می داند که در آن، تصمیمات به طور جمعی توسط کسانی که این تصمیمات بر زندگی شان تأثیر گذار است، گرفته می شود. از طرفی پیترسون (Heath, 2001) مشارکت سیاسی را به عنوان «تلاش هایی که با هدف تأثیرگذاری بر جامعه صورت می گیرد» تعریف می نماید (تاج مزینانی، ۱۳۸۲ ج ۳: ۱۲۵).

۲-۱-۲. مارتین لیپست

سیمور مارتین لیپست معتقد است، افراد در بطن نیروهای اجتماعی قرار دارند و رفتارشان متأثر از این نیروها و عوامل است. لیپست در کتاب «دموکراسی اتحادیه» که با همکاری جیمز کلمن (۱۳۷۷) و مارتین ترو نوشته است، می کوشد تا دلایل فقدان ساز و کارهای الیگارشسی و وجود مشارکت بالا را در سازمان اتحادیه نشان دهد. «دموکراسی اتحادیه» در بررسی و تبیین

تبیین جامعه شناختی تأثیر نهاد دین بر مشارکت سیاسی...

مشارکت سیاسی نشان می دهد که در اتحادیه، دموکراتیک بودن تصمیم گیری ها به توسعه گروه های ثانویه انجامیده است. منظور آن ها از گروه های ثانویه، گروه هایی مثل کلوپ های ورزشی، اجتماعی و غیره هستند که به منظور برآوردن نیازهای تفریحی و اوقات فراغت آن ها ایجاد شده اند (لیپست، ۱۳۷۳، ج ۲: ۴۶).

۲-۱-۳. هانتینگتون

هانتینگتون تلاش دارد تا بین مشارکت سیاسی و نوسازی رابطه ای برقرار کند. او معتقد است که در نوسازی جامعه لازم است نیروهای اجتماعی متکثر شوند و به گروه بندی های خویشاوندی، نژادی و مذهبی، گروه بندی های شغلی، طبقاتی و تخصصی نیز افزوده شوند. هانتینگتون در آثار خود می کوشد تا عوامل پویایی نوسازی و توسعه را بر مبنای عواملی مانند: اقتدار خردمندان، تمایز پذیری ساخت ها و گسترش مشارکت سیاسی تبیین کند. اساسی ترین ایده او این است که مشارکت سیاسی بدون «نهادمندی» ابزار مشارکت امکان پذیر نیست، به همین جهت وی استواری نظام سیاسی را مشروط به نهادمندی سیاسی آن نظام می داند و معتقد است، اگر بین نهادمندی سیاسی و تقاضاهای مشارکت تعادل برقرار شود، آن نظام استوار باقی می ماند (هانتینگتون، ۱۳۷۵، ج ۱: ۱۱۹).

۲-۱-۴. نظریه نخبگان

در جامعه شناسی سیاسی، «نخبه ها» بطور کلی رفتار سیاسی ترکیبی از رفتار عقلانی و غیر عقلانی تلقی می شود. مبارزه نخبه ها برای کسب قدرت، مبارزه ای «عقلانی» است، حال آنکه بسیج توده ها برای حمایت سیاسی از نخبه ها، متضمن رفتار غیر عقلانی و احساسی است و بخش عمده ای از زندگی سیاسی مبتنی بر چنین رفتارهای غیر عقلانی است (بشیریه، ۱۳۸۲، ج ۱: ۶۶). در مقابل، سرآمدان، توانایی سازمان بخشیدن به خویش را دارند و همین سازماندهی یکی از ویژگی های اصلی «نخبه» بوده است. همواره اقلیتی از مردم می توانند به خود سازمان دهند در حالی که قاعدتاً اکثریت تشکل ناپذیر است (راش، ۱۳۷۷، ج ۱: ۱۲۳). در طول عمر نهادها و جوامع، غالباً تصمیمات عمده به وسیله ی معدودی از افراد که دارای کنش تاریخی کم و بیش طولانی هستند، اتخاذ می شود (گی روشه، ۱۳۶۷، ج ۱: ۱۶۰).

۲-۱-۵. کثرت گرا

مفهوم مشارکت سیاسی و قدرت در الگوی پلورالیسم، مشابه مفهومی است که ماکس وبر عرضه کرده است. مشارکت سیاسی و گرفتن قدرت بر طبق تعریف ماکس وبر «احتمال و اعمال

اراده فرد یا گروهی از افراد در طی یک عمل جمعی علی رغم مقاومت دیگران است» (بشیریه، ۱۳۸۲، ج ۱: ۷۴۱). در نظریه پلورالیسم وجود مراکز قدرت متنوع و متعدد و علائق و گروه های اجتماعی گوناگون و رقابت میان آن ها در نتیجه مشارکت اجتماعی و سیاسی در درون نظام های سیاسی و اجتماعی مورد تأکید قرار می گیرد (معین فر، ۱۳۸۴، ج ۱: ۴۰).

۲-۱-۶. مارکسیست

نظریه مارکسیستی در دانش و مشارکت سیاسی عنوان «آگاهی دروغین» را مطرح می کند که در آن افراد از منافع واقعی خود بی خبرند، زیرا ارزش های حاکم در جامعه باعث می شود که واقعیت را به غلط تعبیر کنند. بدینسان ادراک و آگاهی افراد در رفتار سیاسی آنان تاثیر می گذارد و در برخی از موارد به جای وادار کردن آن ها به عمل، آن ها را به سستی و رکود می کشاند. از طرف دیگر مارکس و پیروانش بر این باورند که «عقاید طبقه حاکم در هر دوره ای عقاید حاکم هستند» (راش، ۱۳۷۷، ج ۱: ۵۴). ماهیت سیاسی یک طبقه تنها در منازعه یا طبقه دیگر آشکار می گردد. بنابر این طبقات به معنی درست، نه مقولات اقتصادی صرف، بلکه نیروهای سیاسی هستند و از این رو کشمکش بی شک سیاسی است (مارکس، ۱۹۷۶، ج ۱: ۲۵۶، به نقل از معین فر، ۱۳۸۳، ج ۱: ۴۳).

۲-۲. دینداری

۲-۲-۱. مفهوم دینداری: بنابه نظر گلاگ و استارک، همه ادیان جهانی با وجود آنکه در جزئیات با هم متفاوتند، دارای حوزه های کلی هستند که تعلق دینی در آن ها جلوه گر می شود.

۲-۲-۲. آگاهی دینی: منظور از آگاهی دینی حداقلی از آگاهی فرد مومن به دین مورد قبول خویش، اعم از اصول و فروع آن، سنت ها، تاریخ و سایر اموری است که برای واداشتن فرد به انجام اعمال دینی ضروری است.

۲-۲-۳. گرایش دینی: گرایش افراد به حوزه های اعتقاد، اعمال و عواطف دینی را گرایش دینی می نامند. گرایش افراد به اعمال دینی نظیر روزه گرفتن، نماز خواندن، تلاوت آیات قرآن و دعاهای مختلف، گرایش به باورهای دینی نظیر چون زمانه فرق کرده بسیاری از دستورات دین هم باید عوض شود و گرایش به عاطفه دینی نظیر پاک بودن قلب آدمی بدون انجام اعمال و واجبات دینی را به عنوان گویه های گرایش دینی در نظر می گیریم (طالبان، ۱۳۸۰: ۱۱ به نقل از اژدری، ۱۳۹۱).

تبیین جامعه شناختی تأثیر نهاد دین بر مشارکت سیاسی...

۲-۲-۴. بعد مناسکی (عمل): نظام اعتقادی در هر دینی وجود دارد، اما این اعتقادات به صورت مناسک نمود عینی می یابند. تمام ادیان بنابر اقتضای نوع الهیات خود، نحوه خاصی از عمل و زیست را بر مؤمن الزام می کنند که همان عمل دینی است. این عمل خواه ناخواه، در پرتو نظام فقهی و اخلاقی سامان می پذیرد (آرون، ۱۳۸۶، ج ۱: ۴۰۵). دورکیم همچنین معتقد است که غلیان عمومی و احساسات جمعی است که افراد را به سمت مناسک جمعی و حضور در مناسک می کشاند و صورتی که این مناسک به خود می گیرند و نتیجه‌ای که از این مناسک دینی حاصل می شود با آن چیزی که افراد شرکت کننده تصورش را می کنند یکسان نیست (همیلتون، ۱۳۷۷، ج ۱: ۱۸۵-۱۸۰).

۲-۲-۵. بعد تجربی: تجربه دینی با احساسات، تجربیات و درون فرد دیندار مرتبط است. احساسات و عواطف دینی وجه عالی تری از دینداری است که کاملاً قلبی و درونی بوده و برخلاف مناسک و مراسم آیینی نمود بیرونی ندارد. دینداری که این بعد را کسب می کنند «مخلص» نامیده می شوند (مهدی زاده، ۱۳۸۵، ج ۱: ۲۵). دین یکی از مؤلفه های اصلی و مهم و موتور محرکه جنبش های اجتماعی و سیاسی در جامعه می باشد. متغیر مستقل دین در گسترش مشارکت سیاسی و اجتماعی اهمیت زیادی دارد. تأثیر دین در گسترش مشارکت مردمی در طول تاریخ به ویژه در جهان اسلام انکار ناپذیر است. ابن خلدون، جامعه شناس بزرگ اسلامی درباره نقش دین در مشارکت می گوید: «دین در بین نیروها وحدت می آفریند، رقابت ها را از بین می برد و به افراد روحیه ایثار می دهد. این روحیه به افزایش مشارکت و ایجاد دولت های وسیع می انجامد. چنانچه باورهای مذهبی به دلیل تجمل پرستی و... به رکود گراید، وحدت اجتماعی متزلزل می گردد» (غفاری، ۱۳۸۰، ج ۱: ۶).

۲-۲-۶. آگوست کنت

آگوست کنت در کتاب «درس هایی درباره فلسفه» به تقسیم بندی متفاوت تحول معرفت ذهن بشر یعنی ادوار ربانی، فلسفی و اثباتی مبادرت می ورزد و مذهب و باورهای دینی را به دوره های ابتدایی و کودکی بشر نسبت می دهد. وی هر چند دین را کهنه و تاریخ گذشته می داند اما بر نیاز انسان به دین اعتراف کرده و معتقد است به دلیل اینکه انسان خواهان دوست داشتن چیزی برتر از خود است همواره جویای عنصری است که بتواند این نیاز او را بر آورده کند (کوزر، ۱۳۷۰، ج ۱: ۵۱).

فوکویاما در پاسخ به این سؤال که چرا برخی کشورها موفقیت بیشتری نسبت به دیگر کشورها دارند، ادعا می کند که در این کشورها سطوح بالای ابعاد سرمایه اجتماعی خصوصاً صداقت و اعتماد و دینداری و... افراد را به انجام کارهای مشارکتی و تعاونی مشتاق می سازد و زمینه را برای رشد و ترقی فراهم می کند (فوکویاما، ۱۳۷۹، ج ۱: ۳۲).

خوش بینی و امیدواری به آینده لازمه دوام یک جامعه پویاست، اما اگر بواسطه طرح ها و برنامه هایی که با هزار و اما و اگر قابل تحققند بخواهند به دیگران امیدواری دهند، قطعاً به خطا رفته اند. یک آدم سیاسی از جزئی ترین سمت مانند عضو شورای شهر تا بالاترین آن که ریاست جمهوری ست، لازم است برنامه هایی را برای مردم بیان کند که طی آن برنامه ها؛ مثلاً رفاه عمومی افزایش یابد. حال اگر این برنامه ها واقع بینانه تدوین نشده باشند، بصورت یک دسته از وعده های پوچ و توخالی در می آیند که نه تنها امید بخش نیستند بلکه به علت عدم تحقق اثر معکوس دارند. دادن وعده ای که امکان تحقق آن قطعی نیست و به شرایط مختلف اجتماعی و اقتصادی وابسته است از اقسام دروغ در دین ما محسوب می شود (فقیه سبزواری، ۱۳۹۱، ج ۱: ۱۳).

به طور عمومی می توان گفت که یکی از دلایل شرکت افراد در امور سیاسی و اجتماعی پیوستن به جمعیتی است که به گونه ای آرزوها، ارزش ها و نارضایتی های آنان را منعکس می کند و اساساً انسان موجودی اجتماعی است و اجتماعی بودن او تنها برای برآوردن نیازها نیست، بلکه بهره مندی انسان از قوه ی تفکر، این حیات اجتماعی را به طور فطری در او پدید می آورد که یافته های فکری و مکنونات خویش را با دیگران در میان بگذارد (محمدی، ۱۳۸۵، ج ۱: ۱۲).

قرآن در کنار شایستگی های ذاتی، آگاهی های مربوط به شناخت دین و عدالت، رعایت مشورت و بهره گیری از دیدگاه ها و تجربیات دیگران را نیز برای زمامدار، ضرورتی اجتناب ناپذیر می شناسد و بدین گونه هم از استبداد جلوگیری می کند و هم زمینه مشارکت عمومی را فراهم می آورد (مطهری، ۱۳۶۸، ج ۱: ۱۶۵).

۲-۷. برگر و لاکمن

برگر و لاکمن در کتاب معروف خود ساخت اجتماعی واقعیت، با رهیافت ایجادگرایی اجتماعی به بررسی دین و دینداری پرداخته اند. در این رهیافت، به مثابه دیالکتیکی بین واقعیت های عینی و معنای ذهنی نگریسته می شود؛ یعنی تعاملی دو سویه بین آنچه به عنوان

واقعیتی بیرونی تجربه می‌شود و آنچه به عنوان آگاهی درونی فرد به فهم در می‌آید (برگر و دیگران، ۱۳۸۱، ج ۱: ۲۵).

به عقیده ی سید محمد رضوی (۱۳۹۵)، مشارکت اکثر مردم در ایران بیشتر در قالب دستورات دینی است. برای تحقق مشارکت عمومی به عنوان یک فرایند اجتماعی، باید آن را شناخت و زمینه شناخت و مطالعه ی دینی افراد را در این زمینه فراهم آورد. اگر چه با بهبود روش های قدیمی تلاش شده است در تمام مراحل تصمیم گیری، اجرا، نظارت و ارزیابی و با توانمند سازی مردم نتایج مورد قبولی از مشارکت مردم بدست آید اما با وجود موانع اصلی مشارکت، نظیر نبود ایدئولوژی و تفکر اعتقادی مشارکت، و آموزش و مطالعات دینی، همچنان با مشکل مواجه بوده و ضرورت بهبود روش ها و تجربه های نو مبتنی بر تفکر جهادی را می‌طلبد.

تربیت دینی انسان با توجه به ابعاد شناختی، عاطفی و رفتاری اش میسر است. با توجه به بعد شناختی می‌توان به آموزش افراد پرداخت و اطلاعات و آگاهی‌های آنان را در رابطه با اصول اعتقادی، اخلاقی و احکام و کلیات قواعد آن ها بالا برد. اعمال عبادی در واقع ظواهر دین و نمایانگر باطن زیبای دین هستند (نساجی زواره، ۱۳۷۴، ج ۱: ۵۰۴-۵۰۵).

در عصر جهانی شدن به دلیل پیچیدگی های زیادی که جامعه با آن روبه رو است، برخی از اشکال مشارکت دینی در معرض تقویت و برخی دیگر در معرض تهدید قرار گرفته اند. جامعه ایران نیز از این امر مستثنی نیست. نتایج به دست آمده توسط پژوهشگران در حوزه جامعه شناسی دین نشان می‌دهد که تفاوت هایی در ابعاد دینداری قابل مشاهده است. به این ترتیب که هرچند باورها و عواطف دینی در میان جوانان حاضر و بادوام است، اما از سویی دیگر، پذیرش تمام ابعاد دینداری نیز از جانب جوانان مورد تردید می‌باشد (اعظم آزاده و توکلی، ۱۳۸۶، ج ۱: ۱۲۳، بهار و رحمانی، ۱۳۹۱: ۱۲ بر اساس نتایج مطالعه توسلی و مرشدی).

مشارکت در مناسک و مراسم مذهبی است که قدرت اخلاقی جامعه آشکار، احساس های مذهبی تقویت و تجدید و حس وابستگی به قدرتی روحانی تشدید می‌گردد. ماهیت جمعی چنین گردهمایی هایی، شرکت کنندگان را به اهمیت گروه و جامعه در قالب آیین های مذهبی آگاه می‌سازد و به این ترتیب مشارکت دینی همبستگی و انسجام اجتماعی را ایجاد و حفظ می‌کند (همیلتون، ۱۳۷۷، ج ۱: ۱۷۷-۱۷۶).

به طور کلی مشارکت دینی، به عنوان یکی از انواع مهم مشارکت و یکی از ابعاد اجتماعی دینداری به حساب می‌آید که عبارت است از حضور و مشارکت افراد در مراسم و مناسک دینی

جمعی و سهیم شدن در برخی از هزینه های این مراسم و مناسک دینی می باشد که به صورت داوطلبانه و آگاهانه در مکان هایی هم چون هیأت های مذهبی، مساجد و منازل انجام می گیرد (غفاری و نیک بین صداقتی، ۱۳۹۱، ج ۱: ۹۱).

یکی از مظاهر و ابعادی که به نوعی می توان تبلور دین در افراد به شمار آورد، انجام رفتارهای مذهبی و مشارکت در فعالیت های دینی در بین پیروان یک دین و مذهب است (آزاد ارمکی و غیاثوند، ۱۳۸۱، ج ۱: ۲۹، به نقل از موسوی و حیدری، ۱۵۱: ۱۳۹۰).

۲-۲-۸. مالینوفسکی

مالینوفسکی به پیروی از دورکیم، دین و جادو را به قلمرو امور مقدس متعلق می داند و ریشه آن را فشارهای زندگی و کنش های عاطفی جستجو می کند که دین اساساً خصلتی تخلیه کننده دارند. وی در توضیح ریشه دین و جادو معتقد است که هرگاه انسان ها در تعقیب اهداف خود سر خورده می شوند به منظور تقلیل سطح اضطراب و هراس خود به دین و جادو روی می آورند و جالب توجه است که بدانیم مناسک دینی زمانی انجام می گیرند که از علم و دانش انسان کاری بر نمی آید (علیزده: ۱۳۷۷، ج ۱: ۵۱).

۲-۲-۹. رابرتسون اسمیت

اسمیت که یکی از روان شناسان کارکردگراست، معتقد است دین را نباید وسیله ای برای تکریم و نجات ارواح تلقی کرد بلکه باید آن را طریقه ای در صیانت و رفاه جامعه قلمداد نمود. ادیان باستانی جزئی از نظم عمومی اجتماعی خویش بودند که خدا و بشر را توأمان در بر می گرفتند. وی مذهب را تنها یک ترس مبهم و فرزند هراس و وحشت نمی داند بلکه آن را حافظ مقررات، نوامیس و نظم اخلاقی جامعه نیز می داند و آن چه برای او مهم است عملکردهای دین است و نه باورداشت ها. به استدلال او عملکردهای دینی مانند تشریفات و مناسک اهمیتی بنیادی دارند (همیلتون، ، ۱۳۷۷، ج ۱: ۱۷۰).

مشارکت دینی به عنوان یکی از ابعاد دین، نقش مهمی در بازتولید باورها و اعتقاد های دینی در ایران داشته و دارد. مشارکت دینی در کشور ایران که اکثریت مسلمان هستند امری بسیار مطلوب و ارزشمند می باشد و روایت های زیادی بر آن تأکید فراوان دارند (آزاد ارمکی و غیاثوند، ۱۳۸۱، ج ۱: ۳۰، به نقل از موسوی و حیدری، ۱۵۲: ۱۳۹۰).

۲-۲-۱۰. الگوی دینداری لنسکی

گرهارد لنسکی از نخستین افرادی است که الگوی دینداری خود را در قالب سنجش ابعاد و شاخص‌های دینداری در اوایل دهه ۱۹۶۰ ارائه کرده است. دین از نظر لنسکی عامل مؤثری است که اندیشه و عمل فرد را حتی جوامع مدرن متأثر می‌کند. وی برای سنجش این تأثیرگذاری، مهمترین جنبه‌های دینداری، یعنی جهت‌گیری دینی و میزان درگیر بودن با گروه‌های دینی را مورد بررسی قرار داده است. لنسکی پایبندی مشارکتی به مشارکت فرد در انجام فعالیت‌های دینی، به خصوص به صورت جمعی اشاره دارد (گنجی، ۱۳۸۳، ج ۱: ۶).

۳. فرضیه‌های تحقیق

۳-۱. فرضیه اصلی

۳-۱-۱. بین دینداری و مشارکت سیاسی رابطه وجود دارد.

۳-۲. فرضیات فرعی

۳-۲-۱. بین سطح آگاهی دینی و مشارکت سیاسی رابطه وجود دارد.

۳-۲-۲. بین انجام مطالعات دینی و مشارکت سیاسی رابطه وجود دارد.

۳-۲-۳. بین انجام واجبات دینی و مشارکت سیاسی رابطه وجود دارد.

۳-۲-۴. بین پایبندی به مسائل دینی و مشارکت سیاسی رابطه وجود دارد.

۳-۲-۵. بین شرکت در مراسمات دینی و مشارکت سیاسی رابطه وجود دارد.

۳-۲-۶. بین پایگاه اجتماعی - اقتصادی و مشارکت سیاسی تفاوت وجود دارد.

۳-۲-۷. بین سطح تحصیلات و مشارکت سیاسی تفاوت وجود دارد.

۳-۲-۸. بین سن و مشارکت سیاسی تفاوت وجود دارد.

۳-۲-۹. بین جنسیت و مشارکت سیاسی تفاوت وجود دارد.

۴. روش پژوهش

برای تبیین دقیق مسأله، از روش پیمایشی بهره‌گیری شد. پیمایش روشی توصیفی - تبیینی است که بر اساس انتخاب نمونه تصادفی و معرف از افراد جامعه مورد پژوهش، و پاسخ آن‌ها به یک مجموعه پرسش با استفاده از پرسشنامه، نظر سنجی و یا روش‌های دیگر، به مطالعه وضع موجود اعم از نگرش‌ها، عقیده‌ها، رفتارها و بطور کلی استخراج اطلاعات درباره شرایط زندگی

و مقوله‌هایی که افراد را مشخص و متمایز می‌گردانند، می‌پردازد (میرزائی، خ، ۱۳۸۸، ج ۱: ۸۵). این پژوهش به مطالعه پدیده در بافت طبیعی خود و بدون دستکاری آزمایشی انجام می‌گیرد.

۴-۱. جامعه پژوهش

جامعه‌ی آماری این پژوهش شامل تمامی مردان و زنان بین ۱۸ تا ۶۵ است که در مدت زمان تحقیق در استان گلستان سکونت دارند. توضیح این که سن مشارکت افراد در انتخابات شوراها و مجلس شورای اسلامی و ریاست جمهوری و خبرگان رهبری، ۱۸ سال می‌باشد و از طرفی سن فعالیت اقتصادی در ایران بر مبنای استانداردهای شناخته شده آماری ۱۰ تا ۶۵ سال است و معمولاً فعالیت‌های اقتصادی و اجتماعی افراد در این سنین شکل می‌گیرد.

۴-۲. برآورد حجم نمونه

برای مشخص شدن اندازه نمونه از فرمول کوکران استفاده شد که بر اساس این فرمول و بکارگیری عناصر آن، حداکثر تعداد ۳۸۴ نفر به عنوان حجم نمونه تعیین گردید. در این پژوهش، از روش نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌ای متناسب با حجم استفاده شد. با توجه به اینکه احتمال می‌رفت که بعضی از پرسشنامه‌ها به هر نحوی به محقق تحویل نشود، تعداد نمونه‌ها به ۴۰۰ نفر افزایش یافت.

۴-۳. روش نمونه‌گیری

در این پژوهش، از روش نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌ای متناسب با حجم استفاده شده است. جامعه پژوهش حاضر از دو گروه ناهمگون مردان و زنان تشکیل و جمعیت زنان از مردان بیشتر می‌باشند.

هنگامی که ساختار جامعه‌ی پژوهش ناهمگون بوده و بتوان درون جامعه، قشرها، طبقه‌ها، یا گروه‌های گوناگون اما با درصدهای جمعیتی متناوب را مشخص نمود، می‌توان از نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌ای متناسب با حجم استفاده نمود. در این روش به دو صورت عمل می‌نمائیم: جمعیت هر طبقه را بر جمعیت کل تقسیم نموده تا درصدهای هر طبقه به دست آید. بعد درصدهای فوق را در حجم نمونه ضرب می‌کنیم تا سهمیه‌ی هر طبقه به دست آید (میرزائی، خ، ۱۳۸۸، ج ۱: ۱۷۶-۱۷۵).

۴-۴. ابزار گردآوری داده‌ها

تکنیک گردآوری داده‌ها در این پیمایش، در بخش تئوریک پژوهش از مطالعه کتاب، نشریات و سایر اسناد و فیش برداری از آن‌ها استفاده گردید. در بخش میدانی با استفاده از

تبیین جامعه شناختی تأثیر نهاد دین بر مشارکت سیاسی...

مصاحبه حضوری ساختمان (پرسشنامه) اطلاعات لازم گردآوری شد. بنابراین، ابزار اصلی جمع آوری اطلاعات در این پژوهش، پرسشنامه (خود اجرا) است.

۴-۵. اعتبار و پایایی ابزار

در این پژوهش، برای اینکه دریابیم سوالات دارای اعتبار است یا نه، ضمن بهره گیری از منابع علمی و تحقیقات پیشین و نظر کارشناسان و متخصصان، ابتدا پرسشنامه را برای اجرای تست مقدماتی در بین ۵۰ نفر از مردان و زنان توزیع، و از نظرات آنان در جهت اصلاح پرسشنامه استفاده گردید. در بحث شیوه های تجزیه و تحلیل داده ها با استفاده از روش های آماری این امر بهتر خود را نمایان خواهد کرد. برای برآورد پایایی نیز از روش ضریب آلفای کرونباخ (با استفاده از نرم افزار spss) استفاده گردیده است. در ابتدا برای پرسشنامه شماره یک با ضریب آلفای کرونباخ برابر ۰/۹۱ و پس از انجام اصلاحات و اجرای آن، پرسشنامه شماره دو با ضریب آلفای کرونباخ ۰/۹۴ تعیین گردید.

۴-۶. نحوه ی تجزیه و تحلیل داده ها

در این تحقیق، آمار توصیفی به منظور سازمان دادن و خلاصه کردن، طبقه بندی نمرات خام و توصیف داده ها استفاده شده است. برای آزمون فرضیات که به بررسی روابط میان متغیر های پیش بین و ملاک می پردازند، از آزمون های ضریب همبستگی رتبه ای اسپیرمن، پیرسون، کای اسکوئر برای بررسی معناداری رابطه و از آزمون واریانس یکطرفه برای بررسی تفاوت و رگرسیون چند متغیره برای کشف رابطه تأثیر همزمان متغیرهای مستقل بر روی متغیر وابسته و تحلیل مسیر که برای آزمودن فرضیه های پیچیده از آن استفاده می شود، بکار رفته است.

۴-۷. سیمای جامعه ی آماری

بر اساس یافته های تحقیق چنین نتیجه گیری می شود: از مجموع ۴۰۰ پاسخگوی مورد مطالعه، ۴۹ درصد مرد و ۵۱ درصد زن بوده اند. اکثریت پاسخگویان در گروه سنی ۳۹ تا ۴۵ سال، معادل ۲۰/۵ درصد بودند و میانگین سن پاسخگویان نیز ۳۸/۳۰ سال می باشد. همچنین ۶۸/۲ درصد از پاسخگویان متأهل و ۳۱/۸ درصد دیگر مجرد بودند.

۴-۸. توصیف متغیرها

این پژوهش در قالب دو نوع متغیر (مستقل و وابسته) مطرح شده که متغیر وابسته با سیزده شاخص و متغیر مستقل با ده شاخص مورد ارزیابی قرار گرفته اند.

۵. توصیف نتایج تحقیق

جدول شماره (۱): شاخص دینداری

ردیف	گویه	ارزیابی نسبی پاسخگویان					میانگین
		خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد	
۱	آگاهی دینی	۲	۵	۴۸/۳	۳۹/۵	۵/۳	۳/۴۱
۲	مطالعات دینی	۴	۶	۴۷/۳	۳۸	۴/۸	۳/۳۴
۳	انجام واجبات	۲	۷/۵	۴۷/۳	۳۸/۸	۴/۵	۳/۳۶
۴	پایبندی به مسائل	۴/۳	۶/۸	۴۷/۳	۳۷/۵	۴/۳	۳/۳۱
۵	شرکت در مراسمات	۲	۱۷	۴۴/۳	۲۸/۵	۸/۳	۳/۲۴
میانگین = ۳/۳۳							

متغیر میزان آگاهی دینی افراد مورد سنجش قرار گرفت که ارزیابی نسبی پاسخگویان ۴۸/۳ درصد و در سطح بینابین بوده و ارزیابی میانگین گویه ی فوق برابر با ۳/۴۱ است، بیانگر نظر زیاد پاسخگویان به این متغیر بوده است. متغیر مطالعات دینی افراد مورد ارزیابی قرار گرفت که نظر اکثر پاسخگویان با ۴۷/۳ درصد نظر متوسط بوده است. ارزیابی میانگین گزینه های این متغیر برابر با ۳/۳۴ بوده که بیانگر نظر بینابین پاسخگویان به این متغیر بوده است. متغیر انجام واجبات دینی افراد جامعه مورد ارزیابی قرار گرفت که پاسخگویان با ۴۷/۵ درصد نظر متوسط داشته اند. ارزیابی میانگین گزینه های این متغیر برابر با ۳/۳۶ بوده که بیانگر نظر بینابین به این متغیر می باشد. متغیر پایبندی به مسائل دینی افراد جامعه مورد ارزیابی قرار گرفت که اکثر پاسخگویان گزینه متوسط با ۴۷/۳ را انتخاب نموده که با توجه به ارزیابی از میانگین

گزینه های که برابر با ۳/۳۱ است بیانگر نظر بینابین آنان به این متغیر است. متغیر شرکت در مراسمات دینی مورد ارزیابی واقع شد که اکثر پاسخگویان نظر ۴۴/۳ و در سطح متوسط را جواب داده و ارزیابی میانگین کل گزینه های این متغیر برابر با ۳/۲۴ بوده که بیانگر نظر بینابین پاسخگویان به این متغیر می باشد. ارزیابی صورت گرفته از متغیر پایگاه اجتماعی- اقتصادی پاسخگویان، بیانگر آن است که اکثر پاسخگویان (۳۸/۵ درصد) از طبقه پایین جامعه بوده و کمترین آنان (۵ درصد) از طبقه بالای بالای جامعه بوده اند. جنسیت پاسخگویان سنجیده شد که با توجه به اینکه، جامعه آماری از دو جنس متفاوت است برای انتخاب نمونه ها در این تحقیق علاوه بر طبقات جنسی و نحوه ی توزیع آن نیز معیار اختصاص نمونه به طبقات قرار گرفت. بر این اساس، تعداد نمونه ی آماری در بین زنان ۲۰۴ نفر و تعداد نمونه ی آماری در بین مردان ۱۹۶ نفر تعیین و انجام شد.

بر اساس سنجش متغیر گویه های مشارکت سیاسی، گویه شرکت در انتخابات با میانگین ۳/۹۷ درصد در حد زیاد بیانگر آنست که افراد شرکت در انتخابات آتی (ریاست جمهوری و شوراها در سال ۹۶) را در حد زیاد انتخاب نموده اند. میانگین کل گویه های متغیر مشارکت سیاسی نیز ۳/۱۹ که بیانگر نظر زیاد پاسخگویان به متغیر وابسته است.

۵-۱. آمار استنباطی

در این پژوهش، بر مبنای مدل تحقیق، تعداد ۹ فرضیه مطرح و مورد بررسی و آزمون قرار گرفت. برای وجود و یا عدم وجود رابطه در فرضیه میزان آگاهی دینی و مشارکت سیاسی از آزمون ضریب همبستگی اسپیرمن استفاده گردید. با توجه به آنالیز ضریب همبستگی (۰/۱۳۹) با سطح معنی داری ۰/۰۰۵، نتیجه گیری می شود که بین این دو متغیر رابطه وجود دارد. در فرضیه میزان انجام مطالعات دینی و مشارکت سیاسی افراد برای وجود و یا عدم وجود رابطه از آزمون ضریب همبستگی اسپیرمن استفاده شد که با توجه به آنالیز ضریب همبستگی (۰/۱۵۴) با سطح معنی داری ۰/۰۰۲، نتیجه گیری می شود که بین این دو متغیر رابطه وجود دارد. برای وجود و یا عدم وجود رابطه در فرضیه میزان انجام واجبات دینی و مشارکت سیاسی آنان از آزمون ضریب همبستگی اسپیرمن استفاده گردید. با توجه به آنالیز ضریب همبستگی (۰/۱۴۰) با سطح معنی داری ۰/۰۰۵، نتیجه گیری می شود که بین این دو متغیر رابطه وجود دارد. برای وجود و یا عدم وجود رابطه در فرضیه میزان پایبندی به مسائل دینی با مشارکت سیاسی از آزمون ضریب همبستگی اسپیرمن استفاده شد و با توجه به آنالیز ضریب همبستگی (۰/۱۰۰) با

سطح معنی داری ۰/۰۴۵، نتیجه‌گیری می‌شود که بین دو متغیر رابطه وجود دارد. برای سنجش رابطه بین میزان شرکت در مراسمات دینی و مشارکت سیاسی افراد از آزمون ضریب همبستگی اسپیرمن استفاده شد. با توجه به آنالیز ضریب همبستگی ۰/۲۳۶ با سطح معنی داری ۰/۰۰۰، بیانگر آنست که بین دو متغیر رابطه وجود دارد. برای سنجش تفاوت بین پایگاه اجتماعی- اقتصادی افراد و مشارکت سیاسی آنان، آزمون تحلیل واریانس یکطرفه بکار گرفته شد. مقدار $F(1/670)$ در سطح معنی داری کمتر از ۰/۰۵ (۰/۰۱۵) است و معنی دار است و فرض پژوهش تایید می‌شود. نتیجه‌گیری می‌شود که بین دو متغیر تفاوت وجود دارد. برای سنجش تفاوت بین متغیر تحصیلات افراد و مشارکت سیاسی آنان، از آزمون تحلیل واریانس یکطرفه استفاده شد که مقدار $F(3/844)$ در سطح معنی داری کمتر از ۰/۰۱ (۰/۰۰۰) قرار دارد و معنی دار است و فرض پژوهش تایید می‌شود. بر این اساس بین دو متغیر تفاوت وجود دارد. از آزمون تحلیل واریانس یکطرفه برای سنجش تفاوت بین گروههای سنی افراد و مشارکت سیاسی آنان استفاده شد. مقدار $F(2,401)$ در سطح معنی داری کمتر از ۰/۰۱ (۰/۰۰۰) قرار دارد و معنی دار است و فرض پژوهش تایید می‌شود و بیانگر آنست که بین دو متغیر تفاوت وجود دارد. برای آزمون رابطه بین جنسیت افراد و مشارکت سیاسی آنان از آزمون کای اسکوئر استفاده گردید. با توجه به سطح معنی داری ۰/۷۲۳، نتیجه‌گیری می‌شود که بین جنسیت افراد و مشارکت سیاسی آنان رابطه وجود ندارد.

جدول شماره (۲): خلاصه مدل تحلیل مسیر تأثیر متغیرهای مستقل بر مشارکت سیاسی

روش ورود متغیرها	گام به گام
ضریب همبستگی چندگانه	$R = 0.329$
ضریب تعیین	$R\text{ Square} = 0.108$
ضریب تعیین تعدیل یافته	$\text{Adjusted } R\text{ Square} = 0.088$
خطای معیار (خطای همبستگی)	$\text{Std. Error of the Estimate} = 5.669$
تحلیل واریانس	$F = 5.260$
سطح معناداری	$\text{Sig.} = 0.000$

جدول شماره (۳): مجموع تأثیرات مستقیم و غیرمستقیم متغیرهای مستقل بر متغیرهای وابسته

برچسب متغیر مستقل	نام متغیر مستقل	اثرات غیرمستقیم	اثرات مستقیم	مجموع تأثیرات مستقیم و غیرمستقیم
X1	آگاهی دینی	-	۰/۰۳۹	۰/۰۳۹
X2	مطالعات دینی	-	۰/۰۹۲	۰/۰۹۲
X3	انجام واجبات	-	۰/۰۲۳	۰/۰۲۳
X4	پایبندی دینی	-	-۰/۱۱۳	-۰/۱۱۳
X5	شرکت در مراسمات	-	-۰/۲۲۹	-۰/۲۲۹
X6	پایگاه اقتصادی-اجتماعی	-	-۰/۰۴۲	-۰/۰۴۲
X7	جنسیت	-	۰/۰۴۱	۰/۰۴۱
X8	سن	۰/۰۳۲	-۰/۱۸۶	-۰/۲۱۸
X9	تحصیلات	-	۰/۰۶۶	۰/۰۶۶

نتایج تحلیل رگرسیونی بیانگر آنست، از ۹ متغیر مستقل، هفت متغیر به خاطر عدم تایید رابطه معنی داری از معادله خارج شدند و دو متغیر دیگر شامل: شرکت در مراسمات دینی با ضریب بتای ۰/۲۲۹ و سن با ضریب بتای ۰/۰۳۲ در معادله باقی ماندند. ضریب تعیین در این معادله رگرسیونی برابر با ۰/۱۰۸ حاصل شده است. این ضریب نشان می دهد که متغیرهای مستقل می توانند ۱۰/۸ درصد از تغییرات مربوط به متغیر وابسته که همان مشارکت سیاسی است را تبیین کنند. ضریب تعیین تعدیل یافته ۰/۰۸۸ بدست آمده که نشان می دهد، متغیرهای مستقل به تنهایی ۰/۰۸۸ درصد از تغییرات مربوط به مشارکت سیاسی را تبیین می کنند. در تحلیل مسیر، از مجموع آثار مستقیم و غیرمستقیم متغیرها، یافته های حاصل از بکارگیری تحلیل مسیر نشان می دهد که، بیشترین تأثیرات مستقیم و غیرمستقیم را بر مشارکت

سیاسی، متغیر میزان شرکت در مراسمات دینی با ۰/۲۲۹ درصد داشته است. بر همین اساس می توان پیش بینی نمود که افراد همواره به متغیر مشارکت در مراسمات دینی بیشتر از متغیرهای دیگر، در مشارکت سیاسی خود، توجه می نمایند. نتایج به دست آمده نشان می دهد، ۰/۱۰۸ درصد از مجموع تغییرات متغیر وابسته توسط مدل تحلیلی تحلیل مسیر تبیین می شود.

نتیجه گیری

یکی از دلایل شرکت افراد در امور سیاسی و اجتماعی پیوستن به جمعیتی است که به گونه ای آرزوها، ارزش ها و نارضایتی های آنان را منعکس می کند. هر قدر شهروندان به تعلقات مشترک میان خود آگاهی بیشتری داشته باشند، بهتر می توانند تصمیم های سیاسی را که به مصالح عام نزدیک تر است، تشخیص دهند. بر همین اساس متغیر میزان آگاهی دینی افراد مورد سنجش قرار گرفت که ارزیابی نسبی پاسخگویان ۴۸/۳ درصد و در سطح بینابین بوده و ارزیابی میانگین گویه ی فوق برابر با ۳/۴۱ است که بیانگر نظر زیاد پاسخگویان به این متغیر بوده است. با توجه به آنالیز ضریب همبستگی (۰/۱۳۹) با سطح معنی داری ۰/۰۰۵، نتیجه گیری می شود که بیانگر تأیید رابطه بین میزان آگاهی دینی و مشارکت سیاسی است، نظریات عبدالعلی محمدی، مرتضی مطهری، برگر و لاکمن، نساجی زواره، سید محمد رضوی، مبنی بر داشتن رابطه بین آگاهی دینی و مشارکت سیاسی مورد تأیید قرار می گیرد.

بنا به نظر محمدی به طور عمومی می توان گفت که یکی از دلایل شرکت افراد در امور سیاسی و اجتماعی پیوستن به جمعیتی است که به گونه ای آرزوها، ارزش ها و نارضایتی های آنان را منعکس می کند و اساساً انسان موجودی اجتماعی است. متغیر مطالعات دینی افراد مورد ارزیابی قرار گرفت که نظر اکثر پاسخگویان با ۴۷/۲ درصد نظر متوسط بوده است. ارزیابی میانگین گزینه های این متغیر برابر با ۳/۳۴ بوده که بیانگر نظر بینابین پاسخگویان به این متغیر بوده است. با توجه به تأیید رابطه انجام مطالعات دینی و مشارکت سیاسی با آنالیز ضریب همبستگی (۰/۱۵۴) با سطح معنی داری ۰/۰۰۲، نتیجه گیری می شود که نظریه های عبدالعلی محمدی و برگر و لاکمن و اسماعیل نساجی زواره و سید محمد رضوی، در مورد رابطه داشتن مطالعات دینی افراد بر مشارکت سیاسی آنان، مورد تأیید قرار می گیرد.

بر اساس نتایج مطالعات توسلی و مرشدی، مشارکت دینی به عنوان یکی از ابعاد دین، نقش مهمی در بازتولید باورها و اعتقاد های دینی در ایران داشته و دارد. به عبارت دیگر باورهای مذهبی و انجام اعمال و واجبات دینی، عامل اجرا و به جا آوردن مشارکت اند و آن را معنا و شکل می دهند و از سوی دیگر، مشارکت دینی باورهای مذهبی را تقویت و تصدیق می کند. بر همین اساس متغیر انجام واجبات دینی افراد جامعه مورد ارزیابی قرار گرفت که پاسخگویان با ۴۷/۵ درصد نظر متوسط داشته اند. ارزیابی میانگین گزینه های این متغیر برابر با ۳/۳۶ بوده که بیانگر نظر بینابین به این متغیر می باشد با توجه به آنالیز ضریب همبستگی (۰/۱۴۰) با سطح معنی داری ۰/۰۰۵، نتیجه گیری می شود که بین میزان انجام واجبات دینی و مشارکت سیاسی آنان رابطه وجود دارد. با این وجود، نظر محققین توسلی و مرشدی در رابطه با داشتن رابطه بین انجام واجبات دینی و مشارکت سیاسی مورد تأیید قرار می گیرد.

بنا به عقیده موسوی و حیدری، آنچه پایبندی به مراسمات و مشارکت دینی را در حیات اجتماعی جامعه ایران از دیگر جوامع متمایز کرده است، ویژگی هایی از جمله گستردگی، تنوع، قدمت، تأثیرگذاری، هنجارآفرینی و نقش آفرینی این نوع مراسم در کنش های فردی و اجتماعی مردم مسلمان ایران است. باورهای مذهبی عامل اجرا و به جا آوردن مشارکت اند و آن را معنا و شکل می دهند و از سوی دیگر، مشارکت دینی باورهای مذهبی را تقویت و تصدیق می کند. بر همین اساس متغیر پایبندی به مسائل دینی افراد جامعه مورد ارزیابی قرار گرفت که اکثر پاسخگویان گزینه متوسط با ۴۷/۳ را انتخاب نموده که با توجه به ارزیابی از میانگین گزینه های که برابر با ۳/۳۱ است بیانگر نظر بینابین آنان به این متغیر است. با توجه به آنالیز ضریب همبستگی (۰/۱۰۰) با سطح معنی داری ۰/۰۴۵، بین میزان پایبندی به مسائل دینی افراد و مشارکت سیاسی آنان رابطه وجود دارد. نتیجه اینکه، نظریه های اندیشمندانی چون گرهارد لنسکی و موسوی و حیدری مبنی بر ارتباط داشتن بین پایبندی به مسائل دینی و مشارکت سیاسی، مورد تأیید قرار می گیرد.

به عقیده همیلتون مشارکت در مناسک و مراسم مذهبی است که قدرت اخلاقی جامعه آشکار، احساس های مذهبی تقویت و تجدید و حس وابستگی به قدرتی روحانی تشدید می گردد. ماهیت جمعی چنین گردهمایی هایی، شرکت کنندگان را به اهمیت گروه و جامعه در قالب آیین های مذهبی آگاه می سازد و به این ترتیب مشارکت دینی همبستگی و انسجام اجتماعی را ایجاد و حفظ می کند. متغیر شرکت در مراسمات دینی مورد ارزیابی واقع شد که اکثر

پاسخگویان نظر ۴۴/۳ و در سطح متوسط جواب داده و ارزیابی میانگین کل گزینه های این متغیر برابر با ۳/۲۴ بوده که بیانگر نظر بینابین پاسخگویان به این متغیر می باشد. با توجه به آنالیز ضریب همبستگی ۰/۲۳۶ با سطح معنی داری ۰/۰۰۰، بیانگر آنست که بین میزان شرکت در مراسمات دینی و مشارکت سیاسی آنان رابطه وجود دارد. با توجه به تایید فرضیه فوق، نظریات همیلتون و غفاری و نیک بین صداقتی و مالینوفسکی و رابرتسون اسمیت مبنی بر رابطه ی متغیر شرکت در مراسمات دینی با مشارکت سیاسی مورد تأیید قرار می گیرد.

میلبراث و راش، هانتینگتون و لیپست و دیگران در رابطه با این که، عوامل اجتماعی و اقتصادی باعث افزایش مشارک سیاسی می شود نظر واحدی دارند. دی.ال. شت ضمن تأکید بر متغیرهای درآمد، شغل، تحصیلات و مجموع شاخص های پایگاه اقتصادی و اجتماعی با شهرنشینی، عضویت سازمانی مؤثر در میزان مشارکت سیاسی افراد گویای آن است که سواد یکی از متغیرهای بسیار قدرتمند و موثر بر میزان مشارکت است. با توجه به ارزیابی صورت گرفته از متغیر پایگاه اجتماعی- اقتصادی پاسخگویان، بیانگر آن است که اکثر پاسخگویان (۳۸/۵ درصد) از طبقه پایین جامعه بوده اند. برای سنجش تفاوت بین پایگاه اجتماعی- اقتصادی افراد و مشارکت سیاسی آنان، آزمون تحلیل واریانس یکطرفه بکار گرفته شد. مقدار F (۱/۶۷۰) در سطح معنی داری کمتر از ۰/۰۵۰ (۰/۰۱۵) قرار دارد و معنی دار است و فرض پژوهش تایید می شود، بنابراین بین دو متغیر تفاوت معنی داری وجود دارد. با این وجود، نظریه های راش، هانتینگتون، لیپست، دی.ال. شت، میلبراث و مارجر، مارکس در مورد تفاوت در پایگاه اجتماعی و اقتصادی افراد و مشارکت سیاسی آنان مورد تأیید قرار می گیرد.

به نظر هانتینگتون، از میان عوامل منزلتی، میزان تحصیلات فرد بیشترین تأثیر را بر مشارکت سیاسی دارد. تغییرات در مشارکت سیاسی به نحو روشنی در بین پایگاه اقتصادی، اجتماعی و طبقاتی مختلف، سطح تحصیلات، مشاغل، جنسیت، قومیت ها و محل سکونت اختلاف معناداری را نشان داده است. سنجشی که از متغیر تحصیلات انجام شده بیانگر آنست که، بیشترین پاسخگویان معادل ۳۴/۵ درصد تحصیلاتشان در سطح لیسانس بوده است. با توجه مقدار F (۳/۸۴۴) که در سطح معنی داری کمتر از ۰/۰۱ (۰/۰۰۰) قرار دارد و معنی دار است، فرض پژوهش تأیید می شود. بر این اساس بین دو متغیر تفاوت وجود دارد. با این وجود، نظریات اندیشمندانی چون هانتینگتون، مارجر، دی.ال. شت، رفیع پور در مورد تفاوت در میزان تحصیلات افراد و مشارکت سیاسی مورد تأیید قرار می گیرد.

مایکل راش، مشارکت سیاسی در تمام سطوح، بر اساس پایگاه اقتصادی، اجتماعی، تحصیلات، شغل، جنسیت، سن، کان سکونت، شخصیت، محیط سیاسی یا زمینه‌ای که مشارکت در آن اتفاق می‌افتد، را متفاوت می‌داند. بر این اساس، سن بعنوان یک متغیر مورد سنجش قرار گرفت که علاوه بر اینکه میانگین سنی افراد ۳۸/۳۰ و بیشترین افراد شرکت‌کننده در این پژوهش سنشان بین ۳۹-۴۵ بوده، از آزمون واریانس یکطرفه استفاده شد که مقدار $F(۲/۴۰۱)$ در سطح معنی‌داری کمتر از ۰/۰۱ (۰/۰۰۰) قرار داشته و معنی‌دار است و فرض پژوهش تایید می‌شود. با این وجود بین دو متغیر تفاوت وجود دارد. نظر به تایید فرضیه پژوهش، بر این اساس نظر آقای مایکل راش در مورد تفاوت در مشارکت سیاسی افراد در سنین مختلف مورد تایید قرار می‌گیرد.

کنت و نیوتن معتقدند که شاخص‌هایی از جمله اعتماد و صداقت و دینداری ارتباط گسترده و محکمی با جنس ندارند. به نظر زتومکا، دینداری و اعتماد و صداقت داشتن افراد لازمه زندگی افراد در جوامع جدید و شهرنشینی است و احتمالاً اعتماد و صداقت و دینداری با مواردی نظیر جنسیت، قومیت، نژاد، مذهب، ثروت، تصورات قلبی و پیش‌داوری‌ها ارتباط دارد. با توجه به نظریات فوق متغیر جنسیت پاسخگویان مورد سنجش قرار گرفت که برای آزمون رابطه بین جنسیت افراد و مشارکت سیاسی آنان، از آزمون کای اسکور استفاده گردید. با توجه به سطح معنی‌داری ۰/۷۲۳، مشخص شد، بین دو متغیر رابطه وجود ندارد. با توجه به نظریه کنت و نیوتن مبنی بر عدم رابطه بین جنسیت و مشارکت سیاسی، مورد تایید قرار می‌گیرد ولی نظریه زتومکا و میلبراث و راش و هانتینگتون و لیپست، مبنی بر وجود تفاوت بین جنسیت و مشارکت سیاسی، رد می‌شود.

فهرست منابع

الف) منابع فارسی

- آرون، ریمون (۱۳۸۶). *مراحل اساسی سیر اندیشه در جامعه شناسی*، ترجمه محسن ثلاثی، چاپ اول، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
- ارمکی آزاد، تقی و زارع، مریم (۱۳۷۸). «دانشگاه، مدرنیته و دینداری»، *ویژه نامه پژوهش های اجتماعی، علوم انسانی و اجتماعی*، فصل پاییز، شماره ۲۸، صص ۱۶۰-۱۳۳.
- برگر، پیتر (۱۳۸۱). *ذهن بی خانمان، آگاهی و نوسازی*، ترجمه محمد ساوجی، تهران: نشر نی.
- بشیریه، حسین (۱۳۸۲). *جامعه شناسی سیاسی*، تهران: انتشارات نی.
- بیرو، آلن (۱۳۷۰). *فرهنگ علوم اجتماعی*، ترجمه باقرساروخانی، چاپ دوم، تهران: انتشارات کیهان.
- تاج مزینانی، علی اکبر (۱۳۸۲). *مشارکت سیاسی جوانان: ابعاد و پویایی ها*، چاپ اول، تهران: انتشارات جوانان.
- جاراللهی، عذرا و محسنی (۱۳۸۳). *مشارکت اجتماعی*، تهران: انتشارات آرون.
- خوش فر، غلامرضا (۱۳۸۷). «تأثیر سرمایه اجتماعی بر مشارکت سیاسی، مطالعه موردی استان گلستان»، *رساله دکتری جامعه شناسی*، دانشگاه علامه طباطبایی، دانشکده علوم اجتماعی.
- راش، مایکل (۱۳۸۰). *جامعه و سیاست: مقدمه ای بر جامعه شناسی سیاسی*، ترجمه منوچهر صبوری، چاپ دوم، تهران: انتشارات سمت.
- راش، مایکل (۱۳۷۷). *جامعه و سیاست، مقدمه ای بر جامعه شناسی سیاسی*، منوچهر صبوری، چاپ دوم، تهران: انتشارات سمت.
- شجاعی زند، علیرضا (۱۳۸۴). «مدلی برای سنجش دینداری در جامعه شناسی ایران»، *مجله جامعه شناسی ایران*، دوره ششم، شماره اول، بهار، صص ۶۶-۳۴.
- علیزاده، سکینه (۱۳۷۷). «درآمدی بر مطالعات مردم شناسی دین»، *نمایه پژوهش*، شماره ۶، ۵، بهار و تابستان، صص ۶۶-۵۳.
- غفاری، غلامرضا (۱۳۸۰). *بررسی موانع اجتماعی - فرهنگی مؤثر بر مشارکت اجتماعی - اقتصادی سازمان یافته (در قالب NGO ها) در جامعه ی روستایی ایران*، تهران: مؤسسه ی مطالعات و تحقیقات اجتماعی دانشگاه تهران.
- فقیه سبزواری (۱۳۹۱). *نوشتاری در بابت صداقت*، چاپ دوم، تهران: انتشارات ایران.

- فوکویاما، فرانسیس (۱۳۷۹). **پایان نظم و سرمایه اجتماعی و حفظ آن**، ترجمه غلامعباس توسلی، چاپ دوم، تهران: انتشارات جامعه ایرانیان.
- کلمن، جیمز (۱۳۷۷). **بنیادهای نظریه های اجتماعی**، ترجمه منوچهر صبوری، چاپ اول، تهران: انتشارات نی.
- کسل، فیلیپ (۱۳۸۳). **چکیده آثار آنتونی گیدنز**، ترجمه حسن چاووشیان، چاپ دوم، تهران: انتشارات تبیان.
- کوزر، لوئیس (۱۳۸۰). **زندگی و اندیشه‌ی بزرگان جامعه‌شناسی**، ترجمه‌ی محسن ثلاثی، چاپ اول، تهران: انتشارات علمی.
- گیدنز آنتونی (۱۳۸۰). **سیاست جامعه‌شناسی و نظریه اجتماعی**، منوچهر صبوری، چاپ دوم، تهران: انتشارات نی.
- گن زیر، آیرن (۱۳۶۹). **کارگردانی و دگرگونی سیاسی در جهان سوم**، ترجمه احمد تدین، چاپ دوم، تهران: انتشارات سفیر.
- گنجی، محمد (۱۳۸۳). «تبیین وضعیت دینداری دانشجویان دانشگاه اصفهان»، **پایان نامه کارشناسی ارشد**، دانشگاه اصفهان، دانشکده علوم اجتماعی.
- لیپست، مارتین و دوز، رابرت (۱۳۷۳). **جامعه‌شناسی سیاسی**، ترجمه محمدحسین فرجاد، چاپ دوم، تهران: انتشارات توس.
- مطهری، مرتضی (۱۳۷۱). **مسأله شناخت**، چاپ دوم، تهران: انتشارات صدرا.
- معین فر، علی (۱۳۸۳). **بررسی میزان دانش سیاسی دانش آموزان در دوره متوسطه و پیش دانشگاهی استان آذربایجان غربی و تأثیر آن بر میزان مشارکت آنان در فعالیت های سیاسی در سال تحصیلی ۸۳-۸۲**، چاپ اول، ارومیه: انتشارات آموزش و پرورش.
- میرزائی، خلیل (۱۳۸۸). **پژوهش، پژوهشگری و پژوهش نامه نویسی**، چاپ اول، تهران: انتشارات جامعه شناسان.
- مطهری، مرتضی (۱۳۶۸). **نظام حقوق زن در اسلام**، چاپ دوم، تهران: انتشارات صدرا.
- مهدی زاده، سید محمد (۱۳۸۵). **رهیافتی انتقادی به فرهنگ و جامعه نو**، چاپ اول، تهران: نشر تبیان.
- محمدی، عبدالعلی (۱۳۸۵). «سیاست و مشارکت سیاسی»، **مجله صباح**، شماره ۱۹، بهار و تابستان، صص ۱۴-۱۶.

فصلنامه مطالعات سیاسی؛ سال دوازدهم، شماره ۴۸، تابستان ۱۳۹۹

نساجی زواره، اسماعیل (۱۳۷۴). آسیب شناسی تربیت دینی دانش آموزان، چاپ دوم، تهران: انتشارات سامان.

نوریور، ف (۱۳۸۵). «ابعاد میزان اعتماد جوانان بین ۲۰-۳۰ سال شهر تهران و عوامل موثر بر آن»، پایان نامه کارشناسی ارشد، رودهن: دانشگاه آزاد اسلامی، دانشکده علوم اجتماعی.

هانتینگتون، ساموئل (۱۳۷۵). سامان سیاسی در جوامع دستخوش دگرگونی، ترجمه محسن ثلاثی، چاپ اول، تهران: انتشارات نشر.

همیلتون، ملکم (۱۳۷۷). جامعه شناسی دین، ترجمه محسن ثلاثی، چاپ اول، تهران: انتشارات تبیان.

ب) سایت ها و خبرگزاری ها

درگاه ملی آمار، سرشماری عمومی نفوس و مسکن: <http://www.amar.org.ir>

درگاه وزارت جهاد و کشاورزی، «بررسی الگوهای تقویت مشارکت مردم در بخش منابع طبیعی براساس فرهنگ جهادی»، سید محمد رضوی: <http://www.maj.ir>

درگاه دنیای پژوهش و ارتباطات، تعلق دینی، محمد اژدری: www.pajuheshgah.blogfa.com